

Rozdział I. Zagadnienia wprowadzające

§ 1. Pojęcie granicy

Granica jest pojęciem wieloznacznym, występującym w różnych kontekstach w doświadczeniu potocznym i na płaszczyźnie wielu dyscyplin naukowych. W pierwszym rozumieniu odnosi się do kategorii przestrzeni, która ze swej istoty jest otwarta i dostępna z różnych stron¹.

Słownik języka polskiego określa, że granica jest to linia zamykająca lub oddzielająca określony obszar, linia oddzielająca terytorium jednego państwa od innych².

W języku polskim występuje kilka synonimów pojęcia granica: linia graniczna, linia demarkacyjna, linia podziału, kordon, pas graniczny oraz rzadziej w tym znaczeniu pogranicze, strefa nadgraniczna, kresy, rubież. W języku angielskim stosuje się słowa: *border*, *boundary* i *frontier*, a także już dzisiaj archaiczny *march*, w języku francuskim występują: *frontière*, *front*, *limite*, *march*, a w języku hiszpańskim bardzo podobnie: *frotera*, *marca*, *limite*. W języku niemieckim tylko jedno określenie: *die Grenze* pochodzące z języka słowiańskiego. Podobne określenia występują w języku polskim, czeskim i rosyjskim³.

Często używanym pojęciem w literaturze zagranicznej jest *frontier* i wydaje się, że ma ono najszersze znaczenie, choć pierwotnie dotyczyło strefy, gdzie spotykali się wrogowie. Obecnie oznacza ściśle określoną linię styku różnych jurysdykcji, zwykle wyznaczoną i kontrolowaną przez władze celne, policję i wojsko. Słowo *border* natomiast może być użyte w znaczeniu strefy przygranicznej oraz linii demarkacyjnej lub delimitacyjnej. Wielu współczesnych autorów podręczników anglojęzycznych używa zamiennie pojęć: *frontier* i *border*⁴.

Tradycyjnie granice dzielone są na naturalne i sztuczne, choć podział ten nie ma znaczenia prawnego. Za granice naturalne uważa się te, które przebiegają

¹ W. Muszyński, Wieloznaczność granic w doświadczeniu jednostkowym i społecznym w epoce globalizacji, [w:] W. Muszyński, E. Sikora (red.), Pod wielkim dachem nieba. Granice, migracje i przestrzeń we współczesnym społeczeństwie, Toruń 2009, s. 7.

² M. Szymczak (red.), Słownik Języka Polskiego, t. I, Warszawa 1993, s. 694.

³ A. Moraczewska, Transformacja funkcji granic Polski, Lublin 2008, s. 15.

⁴ *Ibidem*, s. 16.

zgodnie z formacjami geograficznymi i rzeźbą terenu, w szczególności wyznaczone przez rzeki, morza, pasma gór. Granice sztuczne są tworzone przez człowieka, bez uwzględnienia charakterystyki terenu. Wśród granic sztucznych wyróżnia się granice geometryczne przebiegające odcinkami linii prostych, które stosowano dotychczas na obszarach niezbadanych, niezaludnionych lub słabo zaludnionych⁵.

Granica może być postrzegana na dwa sposoby: statyczny (bierny element systemu państwowego) i dynamiczny (aktywny element systemu państwowego). Według pierwszego z nich granice są ustanawiane na podstawie decyzji politycznych, narzuconych lub ustalonych w drodze negocjacji i regulowane przez przepisy prawne. Taki sposób rozumienia jest najczęściej spotykany w prawie międzynarodowym.

Według *A. Klafkowskiego* granica państwa to linia, na której kończy się władza państwowa; linia która oddziela terytorium jednego państwa od terytorium drugiego państwa lub od morza otwartego; płaszczyzna prostopadła do powierzchni ziemi i ją przecinająca w kierunku geometrycznego środka Ziemi; płaszczyzna ta oddziela obszary podlegające zwierzchnictwu terytorialnemu sąsiadujących państw – linia graniczna na powierzchni Ziemi określa tylko sam przebieg granicy⁶.

Inną definicję wskazują *W. Góralczyk* i *S. Sawicki*, według których granica jest to płaszczyzna prostopadła do powierzchni kuli ziemskiej, która oddziela terytorium państwa od innych obszarów, tzn. od terytoriów innych państw lub terytoriów niepodlegających niczyjej suwerenności⁷.

Pojęcie granicy jako linii, a ściślej płaszczyzny, w obrębie której zawiera się terytorium państwowe, wskazują *R. Bierzanek* i *J. Symonides*. Granica oddziela terytorium państwa od terytorium innego państwa albo od terytorium niepodlegającego jurysdykcji narodowej⁸.

Według *W. Czaplińskiego* i *A. Wyrozumskiej* granice to hipotetyczne wyimaginowane linie wyznaczone w terenie, zwracają przy tym uwagę na konieczność odróżnienia granic państwowych od innych linii rozdzielających terytoria. W szczególności od linii demarkacyjnych, rozdzielających pozycje wojsk, wyznaczonych w porozumieniach o zawieszeniu broni⁹.

W prawie międzynarodowym według Konwencji o prawach i obowiązkach państw przyjętej na VII konferencji panamerykańskiej w Montevideo państwo

⁵ *W. Góralczyk, S. Sawicki*, Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie, Warszawa 2009, s. 190.

⁶ *A. Klafkowski*, Prawo międzynarodowe publiczne, Warszawa 1981, s. 197.

⁷ *W. Góralczyk, S. Sawicki*, *op. cit.*, s. 189.

⁸ *R. Bierzanek, J. Symonides*, Prawo międzynarodowe publiczne, Warszawa 2004, s. 209.

⁹ *W. Czapliński, A. Wyrozumska*, Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe, Warszawa 2004, s. 190.

jako osoba prawa międzynarodowego powinno posiadać następujące atrybuty: a) stałą ludność, b) określone terytorium, c) rząd, d) zdolność do utrzymywania stosunków z innymi państwami¹⁰. Terytorium państwa, które zgodnie z prawem międzynarodowym jest przestrzenią na jakiej obowiązuje władza suwerenna określonego państwa, umożliwia utrzymanie stosunków z innymi państwami. Terytorium państwowe jest wyznaczone granicami państwowymi, które jednocześnie określają zasięg suwerenności władzy danego państwa.

W art. 1 KW Schengen¹¹ rozróżniono dwa rodzaje granic: granice wewnętrzne i zewnętrzne. Granice wewnętrzne oznaczają wspólne granice lądowe umawiających się stron, ich porty lotnicze przeznaczone do rejsów krajowych oraz ich porty morskie przeznaczone do regularnych połączeń promowych, wyłącznie z lub do innego portu na terytoriach umawiających się stron, bez zatrzymywania się w jakichkolwiek portach znajdujących się poza powyższymi terytoriami. Natomiast granice zewnętrzne oznaczają granice lądowe i morskie umawiających się stron, ich porty lotnicze i morskie, jeżeli nie są one granicami wewnętrznymi¹².

Przyjęta w ustawie o ochronie granicy państwowej¹³ definicja granicy Rzeczypospolitej Polskiej jest zbieżna z definicjami prawa międzynarodowego. Zgodnie z art. 1 OchrGranPaństwU granica państwowa jest powierzchnią pionową przechodzącą przez linię graniczną, oddzielającą terytorium państwa polskiego od terytoriów innych państw i od morza pełnego. Granica państwowa rozdziela również przestrzeń powietrzną, wody i wnętrze ziemi.

Artykuł 2 OchrGranPaństwU stanowi, że przebieg granicy państwowej na lądzie oraz rozgraniczenia morskich wód wewnętrznych i morza terytorialnego z państwami sąsiednimi są określone w umowach międzynarodowych zawartych przez RP¹⁴.

¹⁰ W. Góralczyk, S. Sawicki, *op. cit.*, s. 119.

¹¹ Na podstawie art. 3 ust. 1 Aktu dotyczącego warunków przystąpienia Republiki Czeskiej, Republiki Estońskiej, Republiki Cypryjskiej, Republiki Łotewskiej, Republiki Litewskiej, Republiki Węgierskiej, Republiki Malty, Rzeczypospolitej Polskiej, Republiki Słowenii i Republiki Słowackiej oraz dostosowań w Traktatach Stanowiących Podstawę Unii Europejskiej, RP jest związana i stosuje przepisy *aquis* Schengen, w tym Konwencji Wykonawczej Schengen, w postaci w jakiej zostały włączone w ramy UE.

¹² Por. W. Kubacki, Kontrola graniczna na zewnętrznych i wewnętrznych granicach Unii Europejskiej, [w:] A. Tkacz (red.), *Integracja RP z Unią Europejską. Zadania Straży Granicznej, Kętrzyn 2000*, s. 59 i n.; R. Rybicki, *Ochrona granic zewnętrznych w kontekście współpracy Schengen*, [w:] F. Jasiński, K. Smoter (red.), *Obszar wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości Unii Europejskiej. Geneza, stan i perspektywy rozwoju*, Warszawa 2005, s. 165 i n.

¹³ Ustawa z 12.10.1990 r. o ochronie granicy państwowej (tekst jedn. Dz.U. z 2009 r. Nr 12, poz. 67 ze zm.).

¹⁴ W prawie międzynarodowym przyjmuje się, że wyznaczenie granicy oddzielającej państwo od państw sąsiednich nie może być dokonane jednostronnie, lecz wymagana jest współpraca ze strony

Zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego, Polska sama określiła granicę morską oraz status swych obszarów morskich. Dokonano tego po raz pierwszy w dekreście o ochronie granic państwowych¹⁵, zmodyfikowanym następnie przez ustawę o morzu terytorialnym PRL¹⁶. Obecnie obowiązującym aktem w tej kwestii jest ustawa o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej¹⁷.

Granica polsko-niemiecka została określona w umowie poczdamskiej z 2.8.1945 r. Stronami umowy były USA, ZSRR i Wielka Brytania, jako wielkie mocarstwa sprzymierzone w walce z Rzeszą¹⁸. W układzie poczdamskim stwierdzono, że obszary leżące na wschód od Morza Bałtyckiego, na zachód od Świnoujścia, wzdłuż rzeki Odry do ujścia Zachodniej Nysy i wzdłuż Nysy Zachodniej do granicy Czechosłowacji będą znajdować się pod zarządem (administracją) państwa polskiego¹⁹.

Przebieg polsko-niemieckiej granicy został potwierdzony w układzie między Polską a NRD o wytyczeniu ustalonej i istniejącej polsko-niemieckiej granicy państwowej, podpisanym w Zgorzelcu 6.7.1950 r.²⁰. Układ zgorzelecki dopełnia poprzednie akty międzynarodowe i może być uważany za dowód uznania przez NRD swojej granicy wschodniej, istniejącej już zgodnie z układem poczdamskim. W dniu 27.1.1951 r. podpisany został akt o wytyczeniu granicy między Polską i Niemcami²¹, której przebieg potwierdzono w umowie między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Niemiecką Republiką Demokratyczną o stosunkach prawnych na wspólnej granicy państwowej oraz współpracy i wzajemnej pomo-

zainteresowanych państw. Zazwyczaj następuje to poprzez zawarcie umowy bilateralnej. Jednostronnie państwa są uprawnione do określenia swojej granicy morskiej, w tym sensie, że wymaga to wydania określonego aktu prawa wewnętrznego, akt ten ma zawsze znaczenie międzynarodowo-prawne. Por. W. Czapliński, A. Wyrozumska, *op. cit.*, s. 177.

¹⁵ Dekret z 23.3.1956 r. o ochronie granic państwowych (Dz.U. Nr 9, poz. 51 ze zm.).

¹⁶ Ustawa z 17.12.1977 r. o morzu terytorialnym Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. Nr 37, poz. 162).

¹⁷ Ustawa z 21.3.1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej (tekst jedn. Dz.U. z 2003 r. Nr 153, poz. 1502 ze zm.).

¹⁸ Wcześniej na konferencji krymskiej w lutym 1945 r. ZSRR, USA i Wielka Brytania postanowiły, że Polska powinna uzyskać istotne powiększenie swego terytorium na północy i na zachodzie oraz że sprawę ostatecznej delimitacji polskiej granicy zachodniej należy pozostawić do traktatu pokojowego. Szerzej: E. Rułko, Ustalenie i wytyczenie granic Państwa Polskiego po II wojnie światowej w latach 1945–1991, [w:] Z.B. Kumoś (red.), *Granice Rzeczypospolitej Polskiej (na przestrzeni dziejów)*, Warszawa 2009, s. 77 i n.

¹⁹ W. Góralczyk, S. Sawicki, *op. cit.*, s. 193.

²⁰ Układ z 6.7.1950 r. między Polską a Niemiecką Republiką Demokratyczną o wytyczeniu ustalonej i istniejącej polsko-niemieckiej granicy państwowej, podpisany w Zgorzelcu (Dz.U. z 1951 r. Nr 14, poz. 106).

²¹ Akt o wytyczeniu granicy między Polską i Niemcami, podpisany we Frankfurcie nad Odrą 27.7.1951 r. (Dz.U. Nr 17, poz. 132).

cy w sprawach granicznych²². Dnia 7.12.1970 r. został podpisany w Warszawie układ między Polską a RFN o podstawach normalizacji ich wzajemnych stosunków²³. Układ ten stanowi uznanie granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej przez RFN. Po zjednoczeniu obu państw niemieckich Polska i RFN podpisały 14.11.1990 r. traktat o potwierdzeniu istniejącej między nimi granicy. Dokument stwierdza, że istniejąca granica polsko-niemiecka „jest nienaruszalna teraz i w przyszłości” oraz że oba państwa „nie mają wobec siebie żadnych roszczeń terytorialnych i że roszczeń takich nie będą wysuwać również w przyszłości²⁴.”

Granica polsko-czechosłowacka została wyznaczona ostatecznie porozumieniem z 13.6.1958 r. Po rozpadzie Czechosłowacji Polska zawarła oddzielne umowy o wspólnej granicy państwowej z Republiką Czeską²⁵ oraz ze Słowacją²⁶ odwołując się do wcześniejszej umowy z 1958 r., a także do kilku dalszych umów szczegółowych²⁷.

Problem granicy wschodniej był negocjowany przez rząd sowiecki, Wielką Brytanię i USA, bez udziału Polski. W czasie konferencji teherańskiej w październiku 1943 r. wielkie mocarstwa osiągnęły zasadnicze porozumienie w sprawie przebiegu przyszłej granicy wschodniej, zgodnie z postulatami sowieckimi, tj. wzdłuż tzw. linii Curzona²⁸. Dnia 16.8.1945 r. zawarto Traktat graniczny ze ZSRR. Przebieg granicy określony w 1945 r. został następnie zmieniony umową z 15.2.1951 r. o zmianie odcinków terytoriów państwowych i potwierdzony w umowie między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a Rządem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich o stosunkach prawnych na polsko-radzieckiej granicy państwowej oraz współpracy i wzajemnej pomocy w sprawach granicznych²⁹. Natomiast odcinek granicy polsko-radzieckiej w czę-

²² Umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Niemiecką Republiką Demokratyczną o stosunkach prawnych na wspólnej granicy państwowej oraz współpracy i wzajemnej pomocy w sprawach granicznych, sporządzona w Berlinie 28.10.1969 r. (Dz.U. z 1970 r. Nr 21, poz. 170).

²³ Akt o wykonaniu wytyczenia granicy między Polską i Niemcami, podpisany we Frankfurcie nad Odrą 27.1.1951 r. (Dz.U. z 1952 r. Nr 53, poz. 346).

²⁴ Traktat z 14.11.1990 r. między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o potwierdzeniu istniejącej między nimi granicy (Dz.U. z 1992 r. Nr 14, poz. 54).

²⁵ Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Czeską o wspólnej granicy państwowej, sporządzona w Pradze 17.1.1995 r. (Dz.U. Nr 46, poz. 205).

²⁶ Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Słowacką o wspólnej granicy państwowej, sporządzona w Warszawie 6.7.1995 r. (Dz.U. z 1996 r. Nr 55, poz. 248).

²⁷ W. Czaplinski, A. Wyrozumska, *op. cit.*, s. 184.

²⁸ Szerzej: H. Dominiczak, *Granice państwa i ich ochrona na przestrzeni dziejów 966–1996*, Warszawa 1997, s. 324 i n.

²⁹ Umowa między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a Rządem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich o stosunkach prawnych na polsko-radzieckiej granicy państwowej oraz współpracy i wzajemnej pomocy w sprawach granicznych podpisana w Moskwie 15.2.1961 r. (Dz.U. Nr 47, poz. 253).

ści przylegającej do Morza Bałtyckiego został szczegółowo określony w umowie z 5.3.1957 r.

Zgodnie z zasadami sukcesji państw do umów wyznaczających granice po rozpadzie ZSRR, granicę określono w traktacie z 1945 r. Została ona przejęta przez sukcesorów: Białoruś i Ukrainę. Potwierdzono ją następnie w traktatach o przyjaźni zawartych przez Polskę 18.5.1992 r. z Ukrainą³⁰ oraz 23.6.1992 r. z Białorusią³¹.

W deklaracji niepodległości z 11.3.1990 r. Litwa ogłosiła odrodzenie bytu narodowego. Deklaracja odwoływała się do zasady integralności terytorialnej oraz innych zasad wynikających z Aktu Końcowego KBWE³². Polska nie kwestionowała niepodległości litewskiej, uznając Litwę za sukcesora ZSRR, w odniesieniu do polsko-sowieckiego traktatu granicznego z 1945 r. Przebieg granicy i wzajemne zrzeczenie się roszczeń terytorialnych nastąpiły w traktacie polsko-litewskim z 27.4.1994 r. o przyjaźni i pomocy.

Granica polsko-rosyjska na obszarze dawnych Prus Wschodnich została wyznaczona przez umowę graniczną z 1945 r., a następnie potwierdzona w umowie z 5.3.1957 r. o wytyczeniu istniejącej granicy państwowej³³. Po rozpadzie ZSRR przebieg granicy na odcinku z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej potwierdzono traktatem między Rzeczpospolitą Polską a Federacją Rosyjską o przyjaznej i dobrosąsiedzkiej współpracy, podpisanym w Moskwie 22.5.1992 r.³⁴.

Wychodząc od historycznych założeń konferencji teherańskiej z października 1943 r., gdzie dyskutowano przebieg przyszłej granicy polsko-sowieckiej, tj. polskiej granicy wschodniej, zgodnie z postulatami sowieckimi, tj. wzdłuż tzw. linii Curzona, w niniejszym opracowaniu przyjęto, że cała granica z byłym ZSRR stanowi wschodnią granicę Polski.

Zarówno ZSRR, jak i państwa powstałe po jego rozpadzie, uznawane są za wschodnich sąsiadów Polski. Wychodząc zatem z politycznego założenia, przyjęto że granica z Rosją, Litwą, Białorusią i Ukrainą jest wschodnią granicą Rzeczypospolitej Polskiej. Jest to aktualnie także granica pomiędzy Zachodem a Wschodem Europy.

³⁰ Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy, sporządzony w Warszawie 18.5.1992 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 125, poz. 573).

³¹ Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Białoruś o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, podpisany w Warszawie 23.6.1992 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 118, poz. 527).

³² Szerzej: C. Marcinkiewicz, Problem granic w Akcie końcowym KBWE, [w:] Z.B. Kumoś (red.), *op. cit.*, s. 171 i n.

³³ W. Czaplński, A. Wyrozumska, *op. cit.*, s. 186–187.

³⁴ Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Federacją Rosyjską o przyjaznej i dobrosąsiedzkiej współpracy, podpisanym w Moskwie 22.5.1992 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 291).

Dokonująca się integracja w ramach Unii Europejskiej, nie oznacza, że znikają ukształtowane historycznie i kulturowo regiony, ale przestają one być w opozycji do siebie i stają się częścią europejskiej cywilizacji. Nadal funkcjonuje podział na Zachód, Europę Środkowo-Wschodnią, jak i Wschód, z tą różnicą, że ostatni z wymienionych regionów uległ zmniejszeniu do europejskiej części Rosji. Europa Środkowo-Wschodnia i Zachodnia są już prawie jednym bytem. Z państw będących po upadku ZSRR poza strukturami polityczno-gospodarczymi jednoczącymi Europę pozostają tylko Białoruś, Ukraina i Mołdawia³⁵. Pogląd, że zachodnia granica Rosji jest wschodnią granicą Europy był i jest popularny wśród części badaczy i intelektualistów rosyjskich i radzieckich, dla których Polacy byli zachodnimi sąsiadami³⁶.

Pomocne w określeniu wschodnich sąsiadów Polski jest określenie zakresu „polityki wschodniej Rzeczypospolitej Polskiej”, tj. istniejących relacji ze wschodnimi sąsiadami. Wschodnia polityka Polski odnosi się do krajów leżących na wschód od rzeki Bug, tj. do Federacji Rosyjskiej, Litwy, Białorusi i Ukrainy oraz innych państw Wspólnoty Niepodległych Państw³⁷.

Powyższe pozwala zatem na przyjęcie, że odcinek granicy z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej, pomimo północno-wschodniego położenia geograficznego, stanowi wschodni odcinek granicy Polski. Taki pogląd prezentowany jest w literaturze politologicznej³⁸, jak również wykorzystywany w innych badaniach dotyczących wschodniej granicy polski, np. dotyczących przekraczania granicy z Rosją, Litwą, Białorusią i Ukrainą³⁹.

Powyższe założenie wynika również z przyjęcia przez autorkę politycznej koncepcji granicy wschodniej zgodnie z koncepcją kryminologiczną, zakładają-

³⁵ S. Stępień, *Pojęcia Wschód i Zachód a proces zmian w Europie po 1989 r.* [w:] E. Kuźelewska, K. Stefanowicz (red.), *Wybrane problemy globalnej i regionalnej polityki międzynarodowej*, Toruń 2009, s. 201.

³⁶ S. Stępień, *op. cit.*, s. 189.

³⁷ M. Dacewicz, *Polska polityka wschodnia w exposé premierów w latach 1989–2007*, [w:] A. Bartnicki, E. Kuźelewska (red.), *Wschód w globalnej i regionalnej polityce międzynarodowej*, Toruń 2009, s. 143–147.

³⁸ A. Moraczewska, *Transformacja funkcji granic...*, s. 63, 67, 71, 140; *też*, *Transformacja funkcji współczesnej granicy polsko-ukraińskiej*, [w:] W. Gizicki, A. Podraza (red.), *Granice Polski i Ukrainy: bariera czy szansa współpracy?* Lublin 2008, s. 55 i n.; P. Rakowski, R. Rybicki, *Wschodnia granica Polski po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, [w:] T. Paszewski (red.), *Polska granica wschodnia granicą Unii Europejskiej*, Centrum Stosunków Międzynarodowych, Raporty i Analizy 2000, Nr 7, s. 7; A. Staszczuk, *Rola Parlamentu Europejskiego w procesie kształtowania wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa*, [w:] J. Knopka (red.), *Unia Europejska jako współczesny aktor stosunków międzynarodowych*, Toruń 2009, s. 255 i n.; J. Gryz, *Przystąpienie Polski do strefy Schengen a jej relacje ze wschodnimi sąsiadami – Rosją, Białorusią i Ukrainą*, [w:] W. Bednaruk, M. Bielecki, G. Kowalski (red.), *Polska w strefie Schengen*, Lublin 2010, s. 101 i n.

³⁹ Por. J. Boratyński, M. Kindler, I. Rzeplińska, K. Stawicka, E. Zienkiewicz, *Raport. Monitoring wschodnich granic Polski*, Warszawa 2003; P. Rakowski, R. Rybicki, *op. cit.*

cą, że kryminologia w zakresie przedmiotu jej zainteresowań powinna oderwać się od krępujących ją więzów prawa karnego. Objęcie prowadzonymi badaniami odcinka granicy lądowej z Rosją, stanowiącego aktualnie zewnętrzną granicę Unii Europejskiej, autorka uznała za słuszne.

Z punktu widzenia niniejszej pracy istotna jest analiza statusu wschodniej granicy Rzeczypospolitej Polskiej na poszczególnych jej odcinkach w kontekście przystąpienia do Unii Europejskiej oraz przyjęcia jej *aquis*, w szczególności w postaci układu z Schengen.

Przyjmując klasyfikację granic według Konwencji Wykonawczej Schengen charakter poszczególnych odcinków wschodniej granicy Polski jest różny. Do momentu akcesji Polski do Unii Europejskiej nie istniała konieczność definiowania wschodniej granicy Polski według tych zasad, chociaż miały miejsce procesy dostosowujące ją do pełnienia funkcji demarkacyjnej Unii Europejskiej. Charakter granicy ulegał zmianie w zależności od zmian strategii Unii Europejskiej wobec akcesji Litwy. Ostatecznie po akcesji Litwy do Unii Europejskiej cechą granicy wschodniej Polski jest jej niejednorodność ze względu na pełnienie funkcji granicy zewnętrznej Unii Europejskiej. Od 1.5.2004 r. wschodnią granicę Polski można scharakteryzować jako zewnętrzną granicę Unii Europejskiej z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej, Republiką Białorusi i Republiką Ukrainy, natomiast jako wewnętrzną – z Republiką Litewską⁴⁰.

Od momentu przystąpienia Polski do Unii Europejskiej odcinki granicy z państwami należącymi do Unii Europejskiej wykazane są w statystykach Straży Granicznej jako odcinki granicy wewnętrznej, a pozostałe odcinki granicy jako odcinki granicy zewnętrznej Unii Europejskiej. W rzeczywistości odcinki te, aż do 21.12.2007 r., tj. do pełnego przystąpienia Polski do Układu z Schengen, nie posiadały cech granic wewnętrznych oraz zewnętrznych strefy Schengen określonych w art. 1 KW Schengen⁴¹.

Zgodnie z Decyzją Rady w sprawie pełnego stosowania przepisów dorobku Schengen w Republice Czeskiej, Republice Estonii, Republice Łotewskiej, Republice Litewskiej, Republice Węgierskiej, Republice Malty, Rzeczypospolitej Polskiej, Republice Słowenii i Republice Słowackiej⁴² Państwa Członkowskie zaczęły w pełni stosować dorobek prawny Schengen. Decyzją Rady w dniu 21.12.2007 r. została zniesiona kontrola na wewnętrznych granicach lądowych

⁴⁰ A. Moraczewska, Transformacja funkcji granic..., s. 135–136.

⁴¹ Por. W. Kubacki, *op. cit.*, s. 56.

⁴² Decyzja Rady z 6.12.2007 r. w sprawie pełnego stosowania przepisów dorobku Schengen w Republice Czeskiej, Republice Estonii, Republice Łotewskiej, Republice Litewskiej, Republice Węgierskiej, Republice Malty, Rzeczypospolitej Polskiej, Republice Słowenii i Republice Słowackiej (Dz.Urz. UE L 323 z 8.12.2007 r.).

i morskich, a w dniu 30.3.2008 r., wraz ze zmianą rozkładu lotów na letni, została również zniesiona kontrola na granicach powietrznych⁴³.

Podstawową konsekwencją przyjęcia dorobku prawnego Schengen⁴⁴ dla ruchu granicznego na granicy wewnętrznej jest możliwość przekraczania granicy w każdym jej miejscu bez dokonywania odprawy granicznej osób niezależnie od ich obywatelstwa (art. 20 Kodeksu Granicznego Schengen⁴⁵). Jednakże zniesienie kontroli granicznej na granicach wewnętrznych nie wpływa na wykonywanie uprawnień policyjnych przez właściwe organy Państw Członkowskich na mocy prawa krajowego, o ile wykonywanie tych uprawnień nie ma skutku równoznacznego z odprawą graniczną (art. 21 KGS).

§ 2. Pojęcie migracji

Cechą charakterystyczną współczesnej zglobalizowanej rzeczywistości są migracje na niespotykaną dotychczas skalę. Zmiana miejsca pobytu i zamieszkania jest odwieczną cechą ludzkości. Dzieje naszej cywilizacji mogą być postrzegane jako historia wędrówek ludów, zasiedlenia nowych obszarów czy migracji. Szacuje się, że w XX w. w wyniku przymusowych migracji swe miejsce zamieszkania utraciło około 100 mln osób, w tym w samej Europie liczba ta się-

⁴³ M. Drożdżikowska, Schengen z perspektywy polskich doświadczeń, [w:] Polska w strefie Schengen. Refleksje po pierwszym roku doświadczeń, MSWiA, Warszawa 2008, s. 9.

⁴⁴ Zgodnie z decyzją Rady z 20.5.1999 r. dotyczącą definicji dorobku Schengen do celów określenia, zgodnie ze stosownymi postanowieniami Traktatu Ustanawiającego Wspólnotę Europejską i Traktatu o Unii Europejskiej, podstawy prawnej dla każdego z postanowień lub decyzji stanowiących dorobek Schengen (1999/435/WE) dorobek Schengen stanowią: 1) Układ podpisany w Schengen 14.6.1985 r. między rządami państw Unii Gospodarczej Beneluksu, Republiki Federalnej Niemiec a Republiką Francuską w sprawie stopniowego znoszenia kontroli wspólnych granic, 2) Konwencja wykonawcza do Układu z Schengen, podpisanego 14.6.1985 r., dotyczącego stopniowego znoszenia kontroli wspólnych granic, podpisana w Schengen 19.6.1990 r. między Królestwem Belgii, Republiką Federalną Niemiec, Republiką Francuską, Wielkim Księstwem Luksemburga a Królestwem Niderlandów oraz Akt Końcowy i towarzyszące deklaracje wspólne, 3) Protokoły i układy o przystąpieniu do Układu z 1985 r. i do Konwencji wykonawczej z 1990 r., zawarte z Włochami (podpisane w Paryżu 27.11.1990 r.), Hiszpanią i Portugalią (podpisane w Bonn 25.6.1991 r.), Grecją (podpisane w Madrycie 6.11.1992 r.), Austrią (podpisane w Brukseli 28.4.1995 r.) oraz Danią, Finlandią i Szwecją (podpisane w Luksemburgu 19.12.1996 r.), jak również towarzyszące Akty Końcowe i deklaracje, 4) Decyzje i deklaracje Komitetu Wykonawczego Schengen, 5) Decyzje podjęte przez Grupę Centralną z upoważnienia Komitetu Wykonawczego. Por. M. Zdanowicz, Ruch osobowy i zniesienie kontroli na wewnętrznych granicach państw w Układzie Schengen i Porozumieniu Wykonawczym a prawo polskie, [w:] Wschodnia granica RP granicą zewnętrzną UE, Centrum Szkolenia Straży Granicznej, Kętrzyn 2001, s. 13.

⁴⁵ Rozporządzenie (WE) Parlamentu Europejskiego i Rady z 15.3.2006 r. ustanawiające wspólnotowy kodeks zasad regulujących przepływ osób przez granice (Kodeks Graniczny Schengen) (Dz.Urz. UE L 105 z 13.4.2006 r.).

ga około 50 mln. Według oceny Organizacji Narodów Zjednoczonych w 2007 r. na świecie zamieszkiwało około 200 mln emigrantów (aż dwukrotnie więcej niż w 1980 r.). Na początku XXI w. każdego roku ponad 2 mln osób odbywało oficjalnie rejestrowaną wędrówkę zagraniczną⁴⁶.

Migracje zagraniczne kształtują się pod wpływem różnych czynników, m.in. takich jak rozwój demograficzny kraju, sytuacja osobista i rodzinna obywateli, poziom materialnych i kulturalnych warunków życia ludności, przebieg koniunktury gospodarczej, sytuacja na rynku pracy, sytuacja społeczno-polityczna państwa i stan bezpieczeństwa publicznego, działalność dużych firm międzynarodowych powodująca konieczność cyrkulacji personelu⁴⁷.

Słownik języka polskiego określa, że migracja jest to wędrówka, ruch ludności mający na celu zmianę miejsca pobytu na stałe lub okresowo, zarówno w obrębie kraju, jak i z jednego kraju do drugiego⁴⁸.

Przenoszenie się ludzi z jednych miejsc w inne, zmienianie przez nich środowiska zamieszkania i pracy, to na dobrą sprawę zjawisko stare jak świat. Dzieje ludzkości i naszej cywilizacji są przecież historią migracji: wędrówek ludów, zasiedlania nowych obszarów przez ruchliwe plemiona i nacje, kolonizowania Ameryki czy Syberii. Niemniej jednak współczesna skala przepływów ludności jest nieporównywalna. Dzięki nowoczesnym środkom transportu i zwiększonej mobilności społeczeństw wzrosło tempo tych procesów, które przebiegają niekiedy bardzo gwałtownie⁴⁹.

Specyficzną cechą ostatnich dziesiętności lat jest ponadto narastające upolitycznienie się migracji. Zwycięski pochód liberalizmu i doktryny praw człowieka spowodował, że prawo do zmiany miejsca swego pobytu – włączając w to możliwość opuszczenia swojego kraju – przyjęto za jedno z fundamentalnych uprawnień ludzkości⁵⁰.

Współcześnie migracje określa się najogólniej jako ruchliwość przestrzenną mieszkańców kraju lub regionu spowodowaną kataklizmami żywiołowymi, wojnami, przemianami społecznymi, naturalnymi przenosinami, a także w celach zarobkowych z miast do miast, ze wsi do wsi, ze wsi do miasta, z miasta do wsi, z kraju do kraju. Główne formy migracji to emigracja (odpływ ludności z kraju za granicę), imigracja (napływ do danego kraju ludności obcej etnicz-

⁴⁶ A. Sakson, *Migracje – fenomen XX i XXI wieku*, Przegląd Zachodni 2008, Nr 2, s. 11.

⁴⁷ E. Marek, *Migracje zagraniczne i uchodźstwo we współczesnym świecie*, *Polityka Społeczna* 1995, Nr 3, s. 2.

⁴⁸ M. Szymczak (red.), *op. cit.*, s. 169.

⁴⁹ W. Anioł, *Migracje w Europie*, [w:] S. Golinowska, E. Marek (red.), *Studia o procesach migracyjnych*, t. I, *Charakterystyka procesów migracyjnych*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 1992, z. 3, s. 83.

⁵⁰ *Ibidem*.